

STATUTI TAJNE GARAŠANINOVE ORGANIZACIJE ZA PRIPREMU USTANKA PROTIV TURSKE VLASTI U SLAVENSKIM POKRAJINAMA TURSKOG CARSTVA (1849/50. I 1850/51)

Damir Agičić

U proljeće 1849. u krugu oko Ilije Garašanina, ministra unutrašnjih poslova Kneževine Srbije, nastao je program djelovanja tajne političke organizacije za oslobođenje kršćana u okolnim zemljama od turske vlasti. Bila je to prva šira i konkretnija akcija srbijanske vlade, ili barem njezina dijela oko Ilije Garašanina, na ostvarivanju ideja izrečenih u nekoliko godina ranije donesenom »Načertaniju«. Naime, nakon kratkotrajnog angažmana u Vojvodini u revoluciji 1848-49. srbijanska politika ponovno se okrenula prema turskim pokrajinama. Tajna politička organizacija za pripremu i izvođenje ustanka u Turskoj počela se stvarati od kraja svibnja ili početka lipnja 1849. nakon što je donijet prvi »Ustav Politične Propagande imajuće se voditi u Zemljama slaveno-turskim«. Prijedlog ovog statuta¹ sačuvao se u prijepisu Matije Bana² za kojeg se može pretpostaviti da mu je bio i autor. Statut se sastoji od devet poglavlja i jedne predstave koja je potpisana inicijalima M. B. te kratke nenaslovljene napomene o aktualnoj političkoj situaciji i potrebi da se statut što prije prihvati. Na osnovi te napomene, u kojoj se traži da se prijedlog statuta što prije razmotri, da bi se poslije uskršnjih blagdana moglo početi djelovati, možemo zaključiti da je prijedlog statuta napisan u ožujku 1849. a ubrzo zatim i prihvaćen. Statutom je predviđeno sve što je bilo potrebno za organiziranje sveopćeg ustanka kršćana protiv Turaka. Izvršena je podjela prostora na kojem je ustanak trebalo podići, određeni su funkcionari organizacije za pripremu ustanka, utvrđen je način njihova komuniciranja, predviđeni su novčani troškovi potrebni za djelovanje organizacije.

U svibnju 1850. Iliji Garašaninu podnijet je novi prijedlog statuta, pod istim nazivom: »Ustav Politične Propagande imajuće se voditi u Zemljama Slaveno-

¹ Riječ »ustav« u ruskom jeziku znači statut, propis, pravilnik. Budući da je sredinom 19. stoljeća u Srbiji bio snažan utjecaj ruskog i crkveno-slavenskog jezika, tako se i ova riječ našla u upotrebi u srpskom jeziku, ali u sasvim drugom značenju nego što je ima danas. Zato sam preveo riječ »ustav« kao »statut«.

² Matija Ban (1818—1903), književnik i političar. U Dubrovniku, gdje je rođen, pohađao je dominikansku školu, ali nije se zaređio, već je otišao u Malu Aziju. Odatle je u ljeto 1844. došao u Beograd i odmah se uključio u Garašaninov krug.

-Turskim«. Autor drugog statuta bio je Toma Kovačević.³ Statut je datiran 16. svibnjem 1850. godine (po starom kalendaru). Koristeći se jednogodišnjim iskustvom u radu propagandne organizacije Kovačević je izvršio neka poboljšanja u odnosu na prvi statut i predložio nova rješenja za uspješniju djelatnost organizacije. Statut ima deset poglavlja, dakle jedno više nego prvi, te Kovačevićevo »Primčanije«. Novo poglavlje odnosilo se na uvođenje dvaju katoličkih agenata u Bosni. Može se pretpostaviti da je Kovačevićev statut bio i posljednji, jer rad organizacije za pripremu ustanka protiv Turaka gasne krajem 1850, odnosno početkom 1851. godine.

O statutima prvi je pisao *Milan Đ. Milićević* još 1897. godine.⁴ Njemu je bila poznata jedna rukopisna bilješka o propagandi u Turskoj koju je bio sastavio njegov kolega iz valjevskog okružnog suda Jovan Milinković. Ovaj rukopis od 8 araka nije dosad pronađen i poznat nam je samo prema ulomcima koje je prenio Milićević. U njima se govori o podjeli prostora na kojem se vrši politička propaganda za podizanje ustanka protiv Turaka, o službenicima organizacije te o njezinoj djelatnosti.

Sve do 1936. nije se znalo nešto više o političkoj organizaciji za podizanje ustanka u Turskoj sredinom 19. stoljeća i njezinim statutima. Tada je *Dragoslav Stranjaković*, na osnovi dokumenata iz Garašaninove ostavštine, koja se tada nalazila u privatnom posjedu, temeljito analizirao strukturu, ciljeve i djelatnost te organizacije.⁵ Stranjaković je prepričao statute, ali u tome mu se potkralo i nekih nepreciznosti i netočnosti. S druge strane, u svom članku pratio je djelatnost organizacije prema izvještajima njezinih službenika, pa se njegovo prepričavanje statuta izmjenjuje s opisivanjem djelatnosti organizacije. Tako nije uvijek potpuno jasno što u njegovu tekstu pripada statutima, a što ostalim dokumentima. Osim toga, na nekoliko mjesta nije precizno određeno što pripada prvom, a što drugom statutu. Sve to bili su razlozi da se tekstovi statuta objave integralno. Valja napomenuti da je Stranjakovićev članak, u kojem su prvi put objavljeni brojni ispisi iz Garašaninovih dokumenata, dugo vremena — sve dok Arhiv Srbije nije preuzeo i sredio Garašaninovu ostavštinu — bio glavni izvor za proučavanje srpske nacionalne politike sredinom 19. stoljeća.

Milorad Ekmečić iznio je 1981. pretpostavku da su na pisanje statuta organizacije političke propagande utjecali demokratsko krilo poljske emigracije, Bakunjin i »Allgemeine Demokratenbund«. Svoje mišljenje produbio je i dijelom potkrijepio u

³ Toma Josip Kovačević (1820—1865), bosanski franjevac. U Beograd je došao 1843. i pristupio Garašaninovu krugu. Bio je zaposlen kao činovnik srpske vlade u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

⁴ M. Đ. Milićević, Iz svojih uspomena, Godišnjica Nikole Čupića, knjiga XVII, Beograd 1897, 9—13.

⁵ D. Stranjaković, Politička propaganda Srbije u jugoslovenskim pokrajinama 1844—1858, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, IX (1936), 155—179 i 300—315. Osim tog članka Stranjaković je napisao i nekoliko manjih članaka i novinskih tekstova u kojima je iskoristio statute: Politička propaganda Srbije za vreme ustavobranitelja, Pravna misao, II (1936), br. 3, 135—140; Ilija Garašanin, šef političke propagande među Jugoslovenima 1849—1853, Politika, (1936), br. 9926, Prilog, 13; Značaj, uloga i rad Srbije među Jugoslovenima 1848—1849 god., Narodna odbrana, XIII (1938), br. 16—17, 245—248.

jednom drugom radu iz 1988. godine. Nije isključio mogućnost da je Garašinin znao za europske zavjere svoga vremena, ali je istaknuo da nema podataka da su statuti koncipirani negdje drugdje osim u Beogradu.⁶

Ostali historičari koji su pisali o političkoj situaciji u Srbiji sredinom 19. stoljeća i njezinoj vanjskoj politici, nisu ulazili u analizu statuta, nego su ih samo usputno spominjali, niti su donijeli nove podatke o njihovom nastanku i primjeni.

Statuti se danas nalaze u Arhivu Srbije u Fondu Ilije Garašanina pod signaturom 647. Pisani su ćirilničnim pismom. Svaki ima po 12 rukom pisanih stranica.

Ovdje je tekst transliteriran na latinicu. Meki i tvrdi znak izostavljeni su, a slovo *ѣ* (staroslavenski *ja*) svugdje je transliterirano kao *ě*. Nisu vršene nikakve intervencije u tekstu koje bi se ticale pravopisnih ispravaka, tj. veliko slovo ostavljeno je svugdje gdje je tako napisano, pojedini pojmovi također su ostavljeni onako kako su napisani (npr. Načalnik, Aljina i dr.).

USTAV POLITIČNE PROPAGANDE IMAJUĆE SE VODITI U ZEMLJAMA SLAVENO-TURSKIM

1. *Cělj i sred[stva]*

Cělj svake politične propagande jest: I. urediti svestranij i jednovremenij ustanak na oružije u nekoj zemlji; II. pridgotoviti sve moguće načine koim da se taj ustanak dugo i srečno održi, te dospije k svojoj cěli, k oslobođenju domovine. — Sredstva koim se to može polučiti jesu: I. sposobni i odani ljudi koi da propagandom razumno rukovode, II. živo ali opasno rukovođeně iste, III. tajnost najveća u tom rukovođenju. Oskuda ovoga trećega sredstva osujetila je mnoge propagande. — Dakle u Ustavu koim se jedna propaganda ustrojava ne samo što se nesme iz vida izgubiti ni jedno sredstvo k rečenoj cěli vodeće, no svako od isti mora biti najobširnije razvito i što više obezběđeno. Tajnost pak osobitim načinom treba obezběđiti protiv izdajstva, ostavljajući ovomu što god se tešnjij prostor može. Ovi sam se načela pridržavao pri uređivanju ovoga ustava.

2. *Prostor i Razdělěně propagande*

Propaganda vodiće se u Dalmaciji, u Ercegovini, u Bosni, po granicama hrvatsko-slavonskim, na granicama srbskim, u Crnoj Gori, u gornjoj Albanii ili Mirditi, i na Jugozapadu Bugarske. Ove zemlje sve su brdovite i skopčane među sobom tako, da dobro u njima uređujući bunu, i vodeći ju odvažno, nemože ju nadvladati nikakva sila na světu.

Ali da bi se ta buna u svim kutovima turske priugotovila, i da bi se propaganda u tu svrhu točnije i brže vodila, neobhodimo je nužno poděliti sve gorerečene države na dva preděla: na južnij i na sěvernij. Predělu južnomu pripadaće Dalmacija, Ercegovina, Crna Gora i Albanija, a sěvernomu hrvatsko-slavonska granica, Bosna, granica Srbska i Bugarska. Sredotočije predělu južnomu biće Dalmacija, jer ona graniči sa svima zemljama istomu predělu pripadajućim; a sredotočije predělu sěvernomu biće Srbija, koja također sa zemljama istoga preděla graniči.

⁶ Istorija srpskog naroda, knj. V, sv. 1, Beograd 1981, 492—494. — M. Ekmečić, Stvaranje Jugoslavije, knj. I, Beograd 1988, 612—614.

3. Poglavar Propagande

Nj[egovu] Vi[sokorodije] Popečitelj Vnutreni děla biće poglavar propagande. On će sve zapověsti izdavati i sva izvěstija primati preko sami oni lica koja će dalě biti oznaĉena. — Ali budući da je istij gospodin obterećen poslovima ministerijalnim, pri koima da se poslovi propagande, [velikim dělom isti]⁷ ne bi odugovlaĉili, On će iz meĉu najpouzdaniji svoi ĉinovnika odabrati jednog tajnog pomoćnika za odělenije propagandiĉno. Ovaj pomoćnik, s njim u sporazumlěnju, sve će dužnosti poglavarске toĉno i brzo odpravljati; sva pitanja koja doĉu na poglavara rešiti, pa to rešenje Němu na razmotreně i potvrdu podnijeti. On sam od svoje glave neće se usuditi ništa da uradi.⁸

4. Kolovode i njine dužnosti

1. Sa svakim od gorereĉeni dvaju preděla rukovodiće preko svoi agenata jedno pouzdana i ovoj struci sasvim věšto lice koje će se zvati *Kolovoda*.

2. Sami Kolovode dopisivaće preko Pomoćnika Poglavaru. Pravila dopisivanja biti će izloženā u osobitomu ĉlanku.

3. Budući bi se moglo dogoditi da Agenti (to jest, ljudi koi će pod upraviteljstvom Kolovoĉa voditi propagandu u pojedinim krajevima) slabo bi se za ovaj posao zauzimali, ili bi svojevoljno a ne po primlěnim uputstvijama radili, tako biće glavna dužnost propagandiĉnog Kolovoĉa svako pol godine jedanput posětiti sve podĉiněne sebi Agente, uvěriti se o toĉnomu voĉenju propagande i uspevanju iste toliko na okolo turske koliko u Turskoj, šiljući jednog svojeg ĉovĉeka (kog će za takove stvari pod imenom momka kod sebe držati) po najjama, da tamo one ljude, za koje će mu Agent kazati da su s njim u sporazumlěnju, o svemu ispita; a, ako uzmože, da ij i na samu granicu dovede, kako bi sam Kolovoĉa mogo ĉuti sve što mu treba iz njini usta. — Ovo kontroliraně od najveće je nužĉe, jer bez istoga mogo bi agent svoju platu vući, a ništa ili slabo radeći, svoga Kolovoĉu lažljivo izvěštavati o uspěsima, koima ne bi ni traga bilo; te tako kada bi do obštega ustanka došlo, i mi bi mislili da će na sve strane buknuti, više nj ostalo bi nedvižnimi, a to bi ĉitav pokret moglo pokvariti, ili bar mnogo oteškati. Zato je kontrola glavna, prva nužĉa.

4. Okrom dopisivanja sa poglavarom, izdavanja naredba na agente i kontroliranja nad istim, Kolovode rukovodiće sve finacijske poslove svoga preděla; plaćāce agente i druge ljude koi su pod platom svako pol godine; držaće raĉun o troškovima poštanskim i putešestvijama, te ga svako pol godine poglavaru podnositi. Nijedan trošak okrom oni što budu propisani Kolovoĉa neće moći da uĉini bez da pre ne dobije dozvolěně od poglavara.

5. Kolovoĉa južnog preděla stojaće u prepiski sa Vladikom Crnogorskim i dostavljaće něgova izvěstija poglavaru, a poglavar němu.

6. Kada Kolovoĉa južnij bude izvěšten da je u Mirditi propaganda na sve strane uvedena, on će tamo glavom poći da sve razvidi, s poglavarima se sastane, i u naměri ij našoĉj utvrdi.

7. Za Kolovoĉu sěvernoga preděla predstavlja se Kovaĉević, a za Kolovoĉu južnoga M. Ban.

⁷ Ovdje je tekst oštećen. U zagradi je napisano ono što se iz konteksta može pretpostaviti da je bilo napisano.

⁸ Poglavar propagande bio je Ilija Garašanin (1812—1874), koji se na ĉelu Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije nalazio izmeĉu 1843—1852. godine. Njegov pomoćnik u organizaciji političke propagande bio je Jovan Marinović (1821—1893).

5. Agenti i njihini momci

1. Biće svega 12 plaćeni agenta, od koi pet spadaće pod Kolovođu južnoga, a 7 pod Kolovođu severnoga.

2. Agenti sediće na granicama austrijsko-turskim i srbsko-turskim, a ne u Turskoj, da mogu bez straha i neprestano delati i da u granicama svakij uredi i potajno spremi jednu četvu, s kojom će, kad vreme dođe, u Tursku provaliti, i one najje u koima će do tada biti vodio propagandu na oružije dignuti. Za to će se paziti da ljudi koi se za agente uzmu budu ne samo hitri i pismeni, kako bi propagandu razumno opravljali, no da budu i junaci, kako bi u ratno vreme mogli postati predvoditelji četa. Gdđ pak agent ne bi imao vojnički svojstva, tu će se iznaći i imati u vidu drugij jedan čověk, koi bi za taj posao bio, i komu će se stvar otkriti pred samij ustanak.

3. Svakomu agentu opredeliće se na granici prostor na kojemu će delati, a u Turskoj čislo najja koje će pod nęga spadati.

4. Uzduž granice Dalmatinske stojaće tri agenta, jedan u okružju Dubrovačkom, drugij u Kotorskom, a treći u Splętskom, i to po onim mestima gdđ Kolovođa nađe za najshodnije. Na tromedi Dalmatinsko-hrvatsko-turskoj biće četvrtij agent, a petij u Albanii. Ovom će biti priključen jedan Kurir koi će sva izvēstija iz Albanije donositi Kolovođi južnomu, i uputstvija ovoga u Albaniju odnositi. Svi ovi agenti spadaće pod Kolovođu južnoga.

Uzduž Hrvatsko-slavonsko-bosanske stojaće dva agenta jedan u Jasenovcu a drugij u Brodu. Uzduž granice srbske na Drini biće tri agenta, jedan na Rači, drugij u Mokroj gori a trećij na Raškoj. Uzduž granice Bugarske biće dva agenta, jedan u Grgusovcu, a drugij gdđ se nađe da je najzgodnije. Svi ovi agenti zavisice od Kolovođe severnoga.

5. Paziće se osobito da svi agenti budu okučeni u onim istim mestima u koima porad propagande moraju pribivati, a za to da ne bi na sebe povukli kakvu sumnju od strane pograničnij vlastij u Austrii i da bi se manjom sumom mogli podmirivati; jer stojeći kod svoje kuće oni mogu uz poslove propagandične i svoje domaće opravljati.

6. Okrom plaćeni agenta, ako bi Kolovođa mogo naći i takovi koi bi, imućni budući, bili i dosta rodoljubivi, te bi se hteli propagandičnog posla bezplatežno a po našim uputstvijama latiti, to će za propagandu bolē biti; tim bo će ista na više strana snažnije prodrēti.

7. Prva dužnost agenta biće ta nađe u svakoj sebi opredeljenoj naji po jednoga čovęka rodoljubiva, pouzdana i razumna, a moguće budući i pismena koi će u naji kao glava delati po uputstvijama agenta.

8. Budući da taj čověk neće moći često dolaziti agentu na granicu, ni agent odlaziti k nęmu, tako ovaj držaće jednog, ako i prostog, ali mirnog i razumnog čovęka, pod imenom momka koi će biti posredstvenik između nji dvoice.

9. Agent poslaće svako dva męseca momka po svojim najjama da odnese tamo nęgove naredbe a od tamo da mu sve nuždne vēsti donese. Agent mora dobro poznavati momka kojeg će uzeti, jer posle neće ga moći nikako odpustiti da ne bi tajnu odao.

10. Agent mora se najstrožije pridržavati naredba svojega Kolovođe; sva izvēstija koja mu ovaj bude iskati što brže poslati; inače pisati mu svakij męsec jedanput. Agent neće nikada dopisivati poglavaru, no jedinstveno svojemu Kolovođi. Za drugoga on nema znati.

6. Načelnici i Kmetovi

1. Čověk koi će u jednoj naji kao glava delati zvaće se *Načelnik*. Načelnik zavisice od Agentu; sva će uputstvija od nęga primati i sva izvēstija nęmu šiljati. Medutim, on mora znati i za Kolovođu i izvēstija koja bi ovaj od nęga potražio poslati mu. Načelnik biće rodod iz iste najje u kojoj će dejtstvovati. On neće primati nikakve plate; ali nagrada biće mu obećana po oslobođenju domovine.

2. Načelnici neće znati ni po koim je državama rasprostrta propaganda, ni odkud ova izvire, a za to, ako bi se kakvo izdajstvo slučajilo, da praviteljstvo tursko ne bi povatalo naše tragove. Agenti samo kazaće načelnicima da se za oslobođenē njine zemlē ljudi visoko-položeni na više strana brinu i živo o tomu rade, zato da je to oslobođenē već izvjestno i ne daleko, samo da načelnici tomu pripomognu, za koje će lēpu nagradu u svoje vreme naći.

3. Načelnici jedne najje neće znati za načelnike drugi najja da u slučaju kad bi jedan od nji izdao, ne bi stradali svi skupa, te zajedno s njima i stvar propala na sve strane.

4. Načelnik mora saznati u koima mēstima nēgove najje ima turaka, i koliko ij u svakomu mēstu ima i kakvog su stanja i duha ti turci; koji su među njima najbogatiji i najpogibelniji. On mora takođe znati sve gradove svoje najje, stanē i položaj tij gradova; koliko je u njima topova opravlēni a koliko ležeći. I doznaće sve glavne drumove svoje najje, sve rēke i mēsta na koima se ove mogu pregaziti, i mostove koji preko nji leže, pa sve šume i planine a u planinama osobito klance. Takođe on će doznati koliko je u nēgovoj najji momaka, a koliko oženēni ljudij za rat sposobni, i na koncu koliko je oružija. Sve to pisaće ili će doglasiti svojemu Agentu; a ovaj jednu kopiju za sebe zadržavši, drugu će poslati dotičnomu Kolovodi; koji će takođe jednu o tomu kopiju kod sebe zadržati a drugu poslati Poglavaru.

5. Načelnik u svakomu većemu mēstu, a ako bude moguće, i u svakomu selu svoje najje naćice po jednog okretnog i vērnog čovēka koji će u onomu mēstu ili selu raditi, i što se toga mēsta tiče izvēstiti načelnika o svima onim stvarima koje su u predašnjemu čislu navedene. Načelnik sbog svoje većē sigurnosti neće se odkriti drugim ljudima onoga mēsta ili sela, nego će sva raditi preko tog jednoga čovēka koji će se zvati *Kmet*.

6. Kmetovi jedne najje neće ni oni znati jedni za druge; svaki posebno raditi u svojemu mēstu, a svi skupa samo će naiskom Načelniku biti poznati. Tim ako bi se među njima izdaica našo, taj neće moći sve svoje drugove odkriti, no jedinstveno Načelnika; ako bi pak po nesreći i ovaj tako slab bio, da bi na pretnē turaka stvar odao, on neće moći više odkriti nego kmetove svoje najje. Tim bi samo na jednoj točki nekoliko lica stradalo; i to je najveće zlo koje bi, po ovomu planu izdajstvo moglo pričiniti propagandi.

7. Pokraj sve navedene predostrožnosti, da bi tajna još bolē obezbēđena bila, ja sam tog mnēnija da u mēstima i selima gdje žive hristijani smēšani sa Turcima nikakva se propaganda ne zavodi; jer svud po takovim mēstima ima poturica koji bi mogli sve izkazati turcima, na dēla naša vmateljne učiniti i držati na odpor spremne. A nije baš ni nužno u gorerečenim mēstima zavoditi propagandu, budući da, kad čas ustanka dođe prvij će posao biti da hristijani iz okola slegnu se na ta mēsta, i otmu turcima mogućnost svakog odpora.

8. Treba vrlo predostrožno da Načelnik postupa i u onim mēstima gdje su Srbi zapadnoga vēroispovēdanja smēšteni sa onima iztočnoga. U svakom takovom mēstu Načelnik naćice po dva *Kmeta*, jednog od jedne i drugog od druge vēre. Ti će se *Kmetovi* poznavati među sobom, i sporazumno raditi. Treba se osobito čuvati od prosti fratrova, koji su više puta takove stvari izdali. Što se fratara u Bosni tiče valjaće, kako se sve u Bosni uredi, stupiti u sporazumlēne sa njimi poglavarima; ali opet neće jim se odkriti sva prostranost propagandē. Da bi se fratiri bolē k nama približili treba jim obećati da će uživati pod vladom Srbskom sve privilegije koje uživaju i pod turcima i da će svi vērozani jednaki i slobodni biti.

9. Delanē *Kmeta* u selu ogranićice se na ovo, da održava svagda probuđen duh u žiteljima, da jim pokazuje njino oslobođenē kao skoro, da ji savētuje da svak nabavlja oružija i municije, i da na prvij poziv stoi gotov. S najhrabrijim pak seljacima *Kmet* će stojati u najtešnjemu sojuzu, kako bi ovi u svako dōba za njim pošli, a tim i sve ostale seljane za sobom povukli. *Kmet* ni svojim najboljim prijateljima neće odkriti ime svog Načelnika, za koga on će sam znati. *Kmet* neće⁹

⁹ Tekst je dalje prekinut, najviše jedan redak.

10. Gledaće se da se i za načelnike i za kmetove pometaju, gdje god je moguće, poznati sveštenici; nikako pak trgovci, osobito bogatiji; jer ovi samo paze na svoj interes, i za to se boje bune.

7. *Korispondencija*

1. Sa poglavarom neće drugi dopisivati okrom sami Kolovođe; a Agenti šiljaće svoja pisma jedinstveno na ove.

2. Svaki Agent, okrom čezvičajni slučajeva, mora pisati Kolovođi svakoga mjeseca po jedanput; a tako isto i Kolovođa mora pisati jedanput na mjesec Poglavaru.

3. Pisma velike važnosti biti će se u pravom smislu pisana, a šiljaće se preko momaka; ostala pak biće pisana u trgovačkom smislu, ili s ključem, i šiljaće se po pošti, ali svagda sa recepisom, i na dva mjesta zalepljena, a to ne voskom nego oblantom.

4. Ni Agent, ni Kolovođa neće se nikada potpisivati svojim pravim imenom, nego onim za koje će se predvariteljno dogovoriti među sobom.

5. Svako pismo nosiće svoje poredačno čislo, da bi se odma moglo opaziti ako je koje izgubljeno.

6. Agent kako primi i pročita pismo svog Kolovođe odma će ga u vatru baciti, da policija ne bi ništa kod njega našla, kada bi, zbog slabog podozrenja, došla mu papire pregledati. One pak akte koje mora svakako kod sebe držati, na tako će ih mjesto sakriti gdje ih Policija neće moći nikad naći.

7. Pisma koja se šilju preko momaka zašiće jim se u Aljine. Ta će pisma biti svita, kratka, sitnim ali jasnim slovima pisana.

8. *Planovi vojeni*

1. Dva vojna plana moraju postojati: jedan osobitij za svaku pojedinu državu, a drugij obštij za sve države skupa.

2. Ovi će se planovi izraditi po topografičnim i statističnim datima [koi] će se od Agenata dobiti. Za to Agenti moraju što pre poslati ova data.

3. U planovima za pojedine države osiguraće se sva sredstva koim svi gradovi mogu u jedno vreme pasti u naše ruke, i turci biti što pre nadvladani u vnutrenosti; jer kako se u jednoj državi nadvladaju vnutreni neprijatelji, i zauzmu se svi jaki položaji, ta je država u stanju podneti na upotrebljē obštega plana veću čast svoji sila.

4. Kolovođa, ako je vjest vojenoj struci, podnetiće poglavarstvu projekt vojenog plana za svaku državu svojega predjela.

5. Plan obštij imaće dve glavne čeli, jedno kako će buna uspješno buknuti jednovremeno i svestrano; drugo kako će se obraniti od spoljašnji napadanja.

6. Jedno lice imajuće veliko iskustvo vojeno sklopiće taj plan. Tomu licu i Kolovođe preko poglavarstva podnetiće svoje planove za pojedine države, da ih ono odobri, ili odbaci, ili samo nešto u njima promēni, i uvede u soglasije sa planom obštij.

7. Kada se plan obštij izradi u Srbii, podnetiće se preko Kolovođe južnoga Vladiki Crnogorskom da ga on promotri i svoja primēčanja, ako jim bude mjesta, učini, i da se po njemu bude vladati.

8. Planovi neće se saobštiti agentima i načelnicima nego pred samu bunu.

9. *Financije*

1. Troškovi idu na Personal koi je pod platom, na putešestvija, i na korispondenciju.

2. Personal pod platom jest slēdujućij: 1^o Jedan Kolovođa, jer je drugij zvaničnik (Kovačević); 2^o Dvanajest Agenata; 3^o Kurir; 4^o dva momka Kolovođa; 5^o dvanajest

momaka za Agente. Svega 28 lica. Kolovodi južnomu Poglavar će opredeliti godišnju platu prema njegovim familijarnim potrebama. — Kurir već dobiva 120 talira na godinu. Agentima koji sede kod svoje kuće neće se dati preko 100 talira na godinu; a Kolovođe gladače gdje bi se moglo i manje dati. Izuzimaju se dva Agenta; onaj u Albanii komu je već obećano 166 talira i 16 groša na godinu (u groševima 4000) i onaj Dijakon koji će sedeti u Grgusovcu, i komu se nemože manje dati od 120 talira na godinu. — Momcima davaće se tri talira na mesec koje čini na godinu 36 talira. Okrom toga oni će imati ranu i kvartir kod svoga Agenta, koga će za to, kad su bezposleni u kući ili bašti posluživati.

Dakle trošiće se na Agenta Albanskog	t.	166	16 groša
" na Agenta Bugarskog	"	120	—
" na Kurira	120	—	
" na ostali deset Agenta	"	1000	
" na 14 momaka	"	504	

Na sav personal okrom jednog Kolovođe t. 1910 16 groša

3. Mećem da će svakij Kolovođa putujući sa svojim momkom dva puta na godinu po granicama potrošiti 200 talira najviše. — Mećem da će Kurir potrošiti na putešestvija 150 talira. — Četrnajest momaka putovaće 6 puta na godinu; mećem da će svakij put potrošiti 10 talira; to je u sve 840 talira.¹⁰

Dakle trošiće se na putešestvija Kolovođa	t.	400
" " " Kurira	"	150
" " " momaka	"	840

Na sva putešestvija 1390

4. Na svu korispondenciju stavimo da će se potrošiti na godinu tal. 100

Dakle, okrom plate jednog Kolov.[ode] godišni troškovi iznose 3400 Tal. i 16 [groša].

5. Gotovo je nevjerojatno da jedna propaganda ovako uređena na ovolikom prostoru vođena, i u sve kutove prodiruća može se voditi se ovako malim troškom; jer obično sve propagande pričinjavaju grdne troškove.

6. Polgodišnja plata izdaće se odma Agentima, kako bi se oni uvěřili da se o ovoj stvari ozbiljno radi, i kako bi k istoj bolju volju imali.

Konac.

Jedno predstavljē

Premda su troškovi maleni opet ima jedno sredstvo koim bi se jedna čast isti mogla podmirivati iz praviteljstvene Kasse. — U mēsto jednoga činovnika po osobenim poručenijama, koji sada postoji pri Popečiteljstvu Vnutreni Dēla sa platom od 6000 talira,¹¹ mogla bi se dva postaviti sa platom od 300 talira. G. Erkalović tada bi se premēstio, a ova dva zvanija dala bi se dvoim Kolovođama, Kovačeviću i Banu. Ali budući da će drugij pribivati u Dalmaciji nēmu bi se dalo ovo zvanije potajno. Tim on videći svoju budućnost osiguranu, i da

¹⁰ Ovdje je tekst ispravljan. Prvo je napisano da će 12 momaka trošiti 720 talira, a zatim preko toga ispravljeno u 14 momaka kojima treba 840 talira. Zapravo, dvanaestorici momaka koje su trebali držati agenti pribrojena su i dva momka koji su bili na službi kod kolovođa.

¹¹ Treba pisati 600 talira.

i u slučaju svoje smrti, žena mu i деца neće ostati bez lěba, radio bi najvećim oduševlěnem i spokojstvom. Osim toga pak uštedilo bi se Kasi propagandičnoj 600 godišnji talira.

Ja molim Vaše visokor.[odije] i Nęgovu Svętlost da izvolite uzeti ovo predloženę u prizrenije. Ništa povoljnijega ne bi se moglo meni dogoditi nego kada bi isto bilo odobreno.

M. B. [Matija Ban]

Počem se već vidi da su takova vremena nastupila, da velike promenę neizbęžne su u Istoku, Srbija ili mora raditi o rasprostraněnju svoję granica, ili mora pasti. Srbija ili će postati jedna velika država na istoku; ili će za svagda zatrpati budućnost svoju. Sadašnja epoha za nju je epoha rěšiteljna; života ili smrti. Od nęne marljivosti, od nęne blagorazumnosti i smęlosti sve zavisi. -- Što god ona izhtęde za budućnost preduzeti, bez propagande neće moći ništa da poluči; a s propagandom sve će polučiti, i lakše, i s manjim Krvoproilitijem, i s manjim troškom. --- Dakle propaganda pa propaganda. Ali događai jedni druge tako stižu, kako još nikad nisu. Zato propagandu treba odma bez i najmanjega odlaganja zavesti. Za to umoljavam Vaše Visokorodije, da ovaj ustav tako brzo razvidite, popravite i sve rěšite, kako bi mi odma po prazdnicima Vaskrsa pošli svakij na svoje męsto i za svoj posao.

USTAV POLITIČNE PROPAGANDE IMAJUĆE SE VODITI U ZEMLJAMA SLAVENO-TURSKIM

I. Celj i Sredstva

S koncem t. m. svršuje se prva godina te Propagande vođene u poznatim Predělima. Dojakošnji Ustav, kao što se iskustvom dokazalo, ima se u nekim točkama preinačiti. Ovim povodom podpisanij je sve točke u reči stojećeg Ustava pretresao i takove polizujući se višegodišnjim iskustvom u koliko je nužno bilo preinačio, od časti pak po starom ostavio i što im je dosad oskudęvalo dodao, i tako Celj ovog Ustava ostaje slędujuća:

1^o Počem je u izvęstnim Predělima Propaganda priličnim uspěhom već uvęnčana, to će naše poglavito staranije biti, da zadobiveno povęrenije naroda, živećeg na prostoru dojako vođene propagande i nadalę nepokolebamo : odrđimo, obnađezavajuć ga s budućim oslobođenęm od jarma Turskog, kao nepremenno dogoditi se imajućim.

2^o Da propagandu i u onim męstima niže označiti se imajućeg prostora, zavedemo, dokle ista u tečeniju kratkog jednogodišnjęg vremena nije mogla dopreti.

3^o Svakij mogući naćin upotrebiti, da se sve priugotovi, što je za postiženije Cělji naše srećnog ustanka i konaćnog oslobođenja naroda našęg, potrebno.

4^o Samo se po sebi razumęva, da se na rukovođenę Propagande imaju upotrebiti razumni i sposobni ljudi, koi kada su u poslu ovom s dęjateljnosću predostrožnost i tajnu prisojuziti i koićedu od svakog partaizma čisti biti imajući jedinstvenno na Srcu i pred očima razprostraněně otećestva našęg i oslobođenę ma gđi živećeg Srbskog naroda.

II. Prostor i razdęlenije Propagande

Propaganda vodiće se: u Dalmaciji, Ercegovini, Bosni, po granicama Hrvatsko-Slavonskim, na granici Srbskoj, u Crnoj Gori, u Gornjoj Albaniji ili Miriditi i na jugozapadu Bugarske. Sve ove zemlę ili da bolę kažem svi ovi predęli, jedan nerazdělljivij prostor saćinjavaju, gđi, kad se jedna mala šaka Arnauta, Cincara i Grka izuzme, sami čisti jednoplemenici naši žive. Svi dilęm ovog prostora žitelji, imajući jedne istovetne interese i s manjom pomoći sonarodnika svoj iz Srbije, samo ako se cęli shodno predugotove kadri su osloboditi se, jer osim predizloženog za srećnij uspěh prirodna im hrabrost stratećiesko položenije dovoljno sigurnosti i jemstva pružaju.

Da bi se pak ova Propaganda lakše vodila, razdęliće se imenovani prostor u prędele: Južnij i Sęvernij. Prvom prinadležaće: Dalmacia, Ercegovina i Crna Gora s Albanijom.

Sjevernomu pak Hrvatsko-Slavonska Granica, Granica Srbska, Bosna i jugozapadna čast Bugarske. Sredotočije predjelu južnome biće Dalmacija, jer ona graniči sa svima predjelu ovom pripadležatim žiteljama; sredotočije pak predjelu sjevernome biće Srbija, koja takode sa zemljama istog predjela graniči.

III. Poglavar Propagande

Njegovo Visokorodije Popečitelj vnutr[eni] Djela, biće Poglavar Propagande; on će zapovesti podavati i sva izvještija prijmati preko oni lica, koja čedu dolje biti označena; kako je pak istij Gospodin obterećen poslovima ministerijalnim, tako će on kao i dosad imati jednog tajnog Pomoćnika za oddjelenije propagandično, koi će svako pitanje na poglavara dolazeće predhoditelno razsmatrati i Poglavaru s mnjenjem svojim na skoro rešenje podnositi.

IV. Kolovode i njine dužnosti

1^o Južnij i sjevernij predjel imaće po jednog Kolovodu iliti lice struci ovoj vešto, koje će preko Agentu u svojim častima povjerenog mu predjela po nastavljenijama poglavara djelstvovati.

2^o Samo Kolovode dopisivačedu preko Pomoćnika Poglavaru po niže izloženim pravilima.

3^o Da bi se Kolovode uvjeriti mogli ispunjavajuli Agenti dužnost svoju, dovoljno će biti onog pozvati na odgovor ili posjetiti ga za koga bi se držalo, da dužnost svoju prenebregava, koje kad bi se dokazalo, takovi će se iz službe odпустiti; putovanje u Srbiji da nepadne na teret Propagande, može se za Kolovodu kakav pravitelstvenij poso na granici nači s tim, da taj poso netraje više od 5—10 dana.

4^o Pored dopisivanja s Poglavarom, izdavanja naredbi na Agente i kontroliranja nad istima, Kolovoda rukovodiće sve finansijske predmete svojega predjela, plaćaće agente i druge — ljude pod planom stojeće, o tim kao i na putovane učiniti se imajućim izdancima u svakom polgodiju podnosiće Poglavaru točan račun. Ni jedan izdatak neće moći Kolovoda, izuzimajući opredelene, bez predvaritelnog odobrenija činiti.

5^o Pisma koja se šiljala budu na Vladiku Crnogorskog šiljaćedu se preko Agentu Dubrovnickog no ovaj neće stajati u prepiski s Vladikom, počem bi to Vladika ispod svog dostoinstva smatrao (obširnije ustmeno).

6^o Kolovoda južnoga Predjela, koj će odsad biti Prota Dubrovnickij G. Đorđe Nikolajević¹² stajaće u sporazumeniju s Poglavarom Propagande u Miriditi, u koliko bi to za uspješ Propagande potrebno bilo.

7^o Za manjevažnu i bezopasnu prepisku između G. Nikolajevića, Vladike i Agentu Miriditskog, G. Nikolajević služiće se običnim prilikama, a ako bi imao kakvo pismo od velike važnosti, onda će nači i pogoditi naročitog čoveka, koi će takvo pismo ovamo doneti, i trošak taj priznaće mu se.

8. Za Agente južnog predjela učiniće se dogovor s G. Nikolajevićem ustmeno.

9. Kolovoda sjevernog predjela ostaje i odsada dojakošnji Kolovoda istog predjela.

V. Agenti i njihini Momci

1^o Za Agente južne još se nezna, dok se o tome s G. Nikolajevićem dogovor ne učini, a u sjevernom predjelu biće 7 Agentu.

¹² Đorđe Nikolajević (1807—1896), svećenik Srpske pravoslavne crkve. Paroh u Dubrovniku između 1833—58. Urednik »Srpsko-Dalmatinskog Magazina« (1842—1861).

2° Agenti ovi sedićedu na granicama Austrijsko-Turskim i Srbsko-Turskim, da mogu bez straha i neprestano dđlatati, imajući i to opredđelenije, da se s ljudma iz Bosne na granici živećim a i sa svakim, koj je na to sklonđn, dobro upoznađu, tako, da svakad u stanju budu potajno a za malo vremena jednu prilićnu ćetu ljudi iskupiti i s ovom kad ćas oslobođenja kucne na Tursku udariti, koim će naćinom Najje u koima je Propagandu vodio u toliko lakše na oruđije podići, koliko više otvađni ljudi odavde sa sobom povede. Gđi Agent nije vojnićkog duha, tu će se iznaći i imati u vidu drugij jedan ćovek, koj pritjađava nuđzna predvoditelna svojstva, kome će se tajna tek pred sam ustanak povćriti.

3^ć Da bi se sigurnije poslovi odpravljali, motriće se da agenti u Srbii živećii budu ćinovnici pogranićni, koje će na ćuvanđ tajne i zakletva na zvanije polođena, opominjati.

4^{to} Agenti produđujući u Najjama poslove zvanija svog neka nastojavaju, da propagandu i po onim Najjama rasprostru, u koima to do sada nisu mogli ućiniti.

5^{to} Agenti u Srbii živećii izuzimajući Agentu na Raškoj, gđi će Rade Đurić dok se štogod s njime ne promieni i dalđ momak ostati, svoje momke iz sluđbe da odpuste, koje će i Agenti na Hrvatsko-Slavonskoj granici ućiniti.

Kad bi agenti imali, da u povćerenom im predelu kakav poso preko naroćitog ćoveka svrše, onda će oni sigurnog ćoveka zato naći i pogoditi, a trošak na to ućinđij prizna će im se.

VI. Naćalnici i Kmetovi

1° Ćovek koi će u jednoj Naii kao glava dđlatati zvaće se *Naćalnik* i zavisiće od Agentu, sva će izvćstija nđmu šiljati i od nđga zapovesti primati. Naćalnik bi će rođom iz iste Najje u koioj će dđjstvovati, on neće nikakve nagrade primati, nego će mu ova po oslobođenju domovine biti obećana.

2° Naćalnici neće znati za ceo prostor i izvor Propagande, dosta je nji uvćriti, da za oslobođenđ njine domovine ljudi od velike vađnosti staraju se i živo o tome rade, pa zato da je već izvćstno i nedaleko to oslobođenđ samo da Naćalnici u tome pripomognu.

3^ć Naćalnik jedne Najje neće znati za Naćalnika druge Najje, da u slućaju, kad bi jedan od nji izdao stvar naša na sve strane nepropadne.

4^{to} Data Topografićna i Štatićtićna koja smo dosad dobili i koja ćemo od sada dobijati treba sravniti s Jukićevim Zemlćpisanijem, pa po ovom sravneniju vidiće se šta nedostaje, te će moći od Agentu i Naćalnika iztrađivati, poćemu da se nabavi Jukićeva Geografija gđi će se i G. Gavrilovićeva Geografija Carstva Turskog s polzom upotrebiti; — Ovim naćinom mnogo bi se Agentima i prostim Naćalnicima oblakšalo.

5^{to} Gđi Kmetovi dosad izabrani nisu, neka se gleda, da se malo po malo i tamo izaberu, no to da se ćini s najvećom predostrođnošću, kako se nebi zbog naglosti stvar kompromitirala. Naćalnik će se samo Kmetovima oddati, od nji izvćstija primati i prek nji na prostij Narod dđjstvovati.

6^{to} Kmetovi neće jođan za drugoga znati zbog predostrođnosti, da se izdajstvo nedogodi.

7° Naćalnici u Bosni dđjstvujući nikakvo snošenije neće imati s Katolicima, osim što ćedu živo nastojavati, da postojećia između nji i Srba vostoćnog vćroispovćdanija mrzost izćezne.

8. Kmet u selu da oddržava svakad probuđen duh u žiteljima i oduševlenđ za slobodom, da i' sovdćtuje da oruđije i municiju nabavljaju i da na prvij poziv budu gotovi. S najhrabrijim pak seljacima Kmet će stajati u najtešnđm sojuzu, kako bi u svako doba ovi za njim pošli i tim i sve ostale seljake za sobom povukli.

9^{to} Za Naćalnike da se svećenici gđi je gođ moguće postavljaju, nikako pak trgovci, osobito bogatii; jer ovi samo na svoj interes paze, i zato se boje bune.

VII. Agent Katolički u Tuzli i Travniku

1° Kao što je odobreno, tako da se odma postave dvojica Agenti od fratara, jedan u Tuzli i jedan u Travniku; njima ništa drugo da se u dužnost nepostavlja, nego da se staraju iskorenjivati mrzost koja sada između Srba vostočnog i zapadnog vjeroispovjedanja postoji, i da ponekad šalju nam izvještija koja bi nas mogla interesirati, a od plana ove Politične Propagande ništa da im se neodkriva.

2° Tuzlanski dj. preko Šabca a Travnički dj. preko Broda s nama Korešpondenciju vodi.

VIII. Korešpondencija

1° S Poglavarom samo ćedu Kolovođe Korešpondirati, a Agenti svoja pisma jedinstveno na ove da šalju.

2° Svaki Agent što može češće da Kolovođi piše i osim toga da mesečno izvještije pošalje. Kolovođa pak osim čezvičajni slučajeva podnosiće mesečno izvještije poglavaru.

3° Agenti u Srbii živeći pisaćedu Srbskim običnim slovima. Agenti izvan Srbije u trgovačkom smislu. Kolovođa pak Dubrovnički ciframa do sad upotrebljavanim. — Agenti izvan Srbije da nepodpisuju svoje ime i prezime, nego da stave ime varoši u kojoj obitavaju.

4° Svako pismo nosiće svoje poredačno čislo, poradi sigurnosti, da se pisma negube, i da se tako odma priměti jeli pismo izgublěno.

5° Agenti izvan Srbije da ne drže pri sebi nikakva pisma, koja bi ovu stvar mogla otkriti; ona koja budu malovažna neka uničtožavaju, a ona koja su od važnosti neka po sigurnoj prilici Kolovođi pošlju.

6° U osobitoj nuždi i u slučaju od velike važnosti Agenti ćedu poslati pismo po naročitom čoveku u aljinu zašiveno, inače Agenti bez ovakove nužde naročite ljude da nešalju i tako da nastojavaju da se izlišni troškovi nečine.

IX. Vojenni Planovi

1° Dva vojenna plana moraju postojati, jedan osobiti za svaku pojedinu državu, a drugi obšti za sve države.

2° Ovi ćedu se planovi po topografičnim i štatističnim datima, koja će se od Agenti a s druge strane dobiti, izraditi.

3° U planovima za pojedine države osiguraće se sva sredstva s koim svi gradovi mogu u jedno vreme u naše ruke pasti, i turci biti što pre nadvladani u vnutrenosti, jer kako se u jednoj državi nadvladaju vnutreni neprijatelji ta je država u stanju podnijeti veću čast svoi sila za udějstvovane obšteg plana.

4° Kolovođa ako je većš ovoj struci, podnetće Poglavarstvu Projekt vojnog plana za svaku državu svojega Preděla.

5° Plan obšti imaće dve glavne cěli, jedno kako će buna buknuti svestrano i jednovremeno, a drugo kako će se odbraniti od spoljašneg neprijatelja.

6° Kolovođe imaju sočiniti plan do 1. Novem. ove godine, koi kad se sočini, da se odredi jedno većšto lice koje će do polovine Dekem. mca iste godine ove Kolovođa planove sa svima okresnostima topografičnim i štatističnim rasmotriti i potomě što potrebno bude za sočinenije Glavnog Plana još doznati zabeležiti koje kad učini, Agent će sve sam upotrebiti da se i ovo sazna do konca mca Febr. 1851. godine. Kako će se Glavnij Plan do Đurđeva dne iste godine nepreměno sočiniti moći; jer je moguće, da će se Evropejska obstojateljstva dotle zamrsiti, te će se ukazati prilika da se taj plan u dējstvo privede. Sočinitelj Glav. Plana, treba,

da u saglasije dovede s ovim Planom planove od Kolovođa sočinjene u kojima će što je nedostatočno popraviti; naposljedu kad sve ove planove Poglavarstvo odobri, da se isti Vladiki Crnogorskom odnesu, da i on sverhu nji svoje primjećanje učini, drugom da se ti planovi do samog ustanka nesaobščavaju, slědovatelno ni Agentima.

X. Troškovi

	<i>Tal.</i>
a) Na Agentu Miriditskog i njegovog momka godišně	240
b) Kolovođi južnome koi je i Agent Dubrovničkij na něga i momka mu, putovaně i korešpondenciju i pr. godišně	300
v) Na druge Agente u Dalmaciji i Tromeđi odprilike	200
g) Na Agentu Jasenovačkog, Brodanskog i Šabačkog po 100	300
d) Agentu Užičkom, Vidinskom i Aleksinačkom po 72	216
e) Dvoici Agentu Katoličkii u Bosni po 60 godišně	120
ž) Agentu na Raškoj 60	60
z) Dodatak plati Kolovođe Sěvernog	96
i) Njegovom Momku	36
j) Na poštanske troškove Sěvernog	25
	1593

Prenešeno

Talira

	1593
k) Na putovaně Kolovođe Sěvernog.	100
l) Za Knjige Školske, koje će se Bosanskim Školama na poklon dati	60
m) Na črezvičajne godišně troškove	300
	2053
Glavna Summ	

X.¹³

Primjećanje: Gdi bi se potreba ukazala, da Agenti češće šilju kakvog pouzdanog momka u Bosnu, tu će se istome i većij izdatak odobriti na putne troškove, koi će s druge strane štednjom naknaditi. Najbolě je, da Agenti drže u Turskoj po jednog pouzdanog čoveka, koi će za jevtinu cenu k nemu potajno dolaziti, nĕmu glasove donositi i na Načalnike, koima će najpre od Agentu biti preporučēn, zapovesti odnositi.

16. Maija 1850. god.
U Beogradu

T. Kovačević

¹³ Trebao bi stajati broj XI.

Zusammenfassung

STATUTEN DER GEHEIMORGANISATION VON GARAŠANIN, DIE DAS ZIEL HATTEN, DEN AUFSTAND GEGEN DIE TÜRKISCHE HERRSCHAFT IN DEN SLAWISCHEN PROWINZEN DES TÜRKISCHEN REICHS VORZUBEREITEN (1849/50 und 1850/51)

Damir Agičić

Im Jahre 1849 entstand in dem Kreis um den serbischen Innenminister Ilija Garašanin der »Ustav politične propagande imajuće se voditi u zemljama slaveno-turskim« (Struktur der politischen Propaganda, die in den slawisch-türkischen Ländern zu führen ist), eine politische Schrift, in der die Grundlagen zur Schaffung einer Geheimorganisation zwecks der Vorbereitung eines Aufstands gegen die Türken festgehalten werden. In dem darauffolgenden Jahr wurde ein neuer »Ustav« geschrieben, der bestimmte organisatorische Verbesserungen eingeführt hat. Diese beiden Dokumente stellen die Operationalisierung der Pläne dar, die Garašanin in dem einige Jahre früher veröffentlichten »Načertanije« (Entwurf) festgeschrieben hatte.

In dem einleitenden Teil des Artikels wird kurz erklärt, wie es zur Entstehung dieser Dokumente gekommen ist und wer die Autoren sind, und es wird ebenfalls ein Überblick über die Geschichtsschreibung darüber gegeben. Die beiden Fassungen des »Ustav politične propagande . . . « waren bislang nicht veröffentlicht.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na navedenu adresu

Cijena ovog broja 3.000 HRD

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu -- listopad 1992.